

Europski politički skandali

Šuler, Ela

Master's thesis / Specijalistički diplomski stručni

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Law / Sveučilište u Zagrebu, Pravni fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:199:049878>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-13**

Repository / Repozitorij:

[Repository Faculty of Law University of Zagreb](#)

PRAVNI FAKULTET U ZAGREBU
STUDIJSKI CENTAR ZA JAVNU UPRAVU I JAVNE FINACIJE
STRUČNI DIPLOMSKI STUDIJ JAVNE UPRAVE

Ela Šuler

EUROPSKI POLITIČKI SKANDALI

MENTORICA:

Ksenija Grubišić, izv. prof. dr. sc

Zagreb, rujan 2023.

SADRŽAJ:

1. UVOD	1
2. ETIKA I MORAL	2
3. POLITIKA I ETIČKA PRAVILA.....	4
4. GLOBALIZACIJA I SLOBODA INFORMIRANJA	6
5. EUROPSKI NEMATERIJALNI POLITIČKI SKANDALI	8
5.1. EUROPSKA UNIJA.....	8
5.2. BELGIJA.....	10
5.3. NIZOZEMSKA	11
5.4. SLOVENIJA	12
5.5. HRVATSKA	13
6. ZAKLJUČAK	16
LITERATURA.....	19
INTERNETSKE STRANICE	19

1. UVOD

Prema Hrvatskoj enciklopediji, pojam politika obuhvaća umijeće upravljanja državom ili drugom političkom zajednicom, te svi postupci upravljanja koji se očituju u organiziranim oblicima društvenoga djelovanja i društvenim institucijama putem kojih ljudi teže ostvarivanju svojih društvenih interesa i reguliranju općih poslova zajednica¹. U ovom radu naglasak se stavlja na postupke putem kojih pojedinci pokušavaju ostvariti određene ciljeve u svijetu politike, a posebno se stavlja naglasak na politiku na europskom kontinentu te Europskoj uniji. U savršenom svijetu ti postupci bi uvijek bili vođeni zdravim razumom, moralnim vrijednostima i pravilima etičkog kodeksa, no kao što znamo, niti mi kao pojedinci nismo savršeni, pa tako ni politički svijet kojeg smo dio, nije savršen zbog čega u određenim situacijama pojedinac koji je dio političkog procesa djeluje van moralnih okvira i etičkih standarda što proizvodi određene posljedice. Takve posljedice, generalno možemo podijeliti na materijalne i nematerijalne (verbalne). Materijalne posljedice su usko vezane za novac i imovinu, te ih najčešće povezujemo s korupcijom, dok su one nematerijalne vezane za komunikaciju, te izazivaju osjećaje kao što su stid, poniženje, ljutnja.... S obzirom na prethodno spomenutu podjelu, mi ćemo se u ovom radu fokusirati na političke nematerijalne sukobe na području europskog kontinenta i Europske unije.

Kako bi mogli razumjeti razloge nastajanja sukoba u politici, prvo ćemo definirati pojmove poput: morala, etike, etičkih kodeksa, političke odgovornosti, političkih dužnosnika, globalizacije... Nakon definiranja ključnih pojmova, navesti ćemo nekoliko primjera europskih političkih nematerijalnih skandala te ih povezati s etičkim kodeksom pojedine zemlje.

¹ Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. <<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=49240>>.

2. ETIKA I MORAL

Etika je filozofija morala ili filozofsko razmišljanje o moralu, moralnim problemima i moralnim sudovima. Njezin je predmet, najopćenitije rečeno, ljudsko djelovanje, i to moralno relevantno djelovanje te različiti oblici moralnog argumentiranja, obrazloženja i opravdavanja morala.²

Prema Kantu čovjekovo djelovanje je u skladu sa svrhama koje si sam daje, odnosno, ukoliko čovjek sam smatra da je nešto dobro za njega on će u tom smjeru i djelovati kako bi ispunio sebi zadanu svrhu. Nadalje, po Kantu, dužnost čovjeka je da se sve više uzdiže iz sirovosti svoje prirode k čovječanstvu putem kojeg si postavlja svrhe, da prevlada svoje neznanje, da uklanja zablude. Moralno-praktični um nalaže čovjeku djelovanja k većoj potpunosti.³ Kako bi čovjek mogao djelovati s ciljem da ispuni svoju svrhu, odnosno da se razvija u svim sferama svog života, te da proba doseći svoj maksimum, najčešće djeluje vođen određenim moralnim pravilima i normama, ali i vlastitom intuicijom, te običajima, što nas uvodi u pojam i definiranje morala.

Moral je predmet etičkog proučavanja te možemo reći, da je moral sveukupnost važećih moralnih normi, prosudbi i institucija. Moral sadrži određene norme, običaje, navike, propise, kategorije, ideale koji se nameću pojedincu svojom obvezatnošću na djelovanje. Ta obvezatnost može biti rezultat vanjske prisile, odnosno društvenih okolnosti i/ili unutarnje slobode kao posljedice svjesnog htijenja, vrednovanja i prosuđivanja.⁴ Nadalje, kako bi moral mogao oživjeti, uz njega mora postojati moralnost, što podrazumijeva načelo ili skup načela koji moralu daju obrazloženje i opravdanje, odnosno, moralnost je skup normi i načela koji daju valjanost nekom određenom moralu tako da opravdavaju pojedino moralno djelovanje⁵.

Kako bi što bolje oslikali moralno mišljenje možemo ga usporediti sa zakonom i zakonskim normama. I moralne i zakonske norme imaju sličnu svrhu - urediti način na koji ljudi jedni s drugima postupaju - i u tom se smislu zakonske norme mogu promatrati kao

² K. Grubišić, G. Marčetić, S. Zrinščak, R. Manojlović Toman, Etika i javna uprava, Pravni fakultet u Zagrebu, Zagreb, 2022., str. 1.

³ B. Brujić, Etika i izgradnja svijeta, u: Politička misao, god. 47, br. 3, 2010., str. 30-42

⁴ Ibid.

⁵ Ibid.

institucionalizirani nastavak moralnih.⁶ Iako zakonske i moralne norme koriste slične izraze, kao što su „zabranjeno, dopušteno, obvezno...“ također imaju i određene razlike. Zakonske norme su u većini slučajeva zapisane i jasno formulirane, dok moralne norme u dosta slučajeva mogu biti nepisana pravila ljudskog djelovanja. Kršenje zakonskih normi ima za posljedicu djelovanje određenih institucija (sudovi, policija...), kao i određene kazne (zatvorske, novčane), a sa druge strane kršenje moralnih normi u većini slučajeva ne povlači sa sobom djelovanje određenih institucija, te za sankciju imaju određeni prijekor, prijezir, osuđivanje od strane društva.

Iako uz određene različitosti, zakonske i moralne norme dijele i neke sličnosti. U pojedinim slučajevima i pojedincima se iste ne moraju sviđati, ali ih se potrebno pridržavati, jer bez obzira koji naš stav bio o njima, norme su svejedno obvezujuće. Sljedeća sličnost zakonskih i moralnih normi je u tome što moraju biti nepristrane, moraju se temeljiti na racionalnim razlozima i činjenicama, te na takvima moramo temeljiti i svoje odluke. Norme moraju biti konzistentne. Kao što u nužna obilježja dobrih zakona spada to da njihove norme nisu međusobno proturječne, tako u nužna obilježja dobre moralne teorije spada to da njezine norme, načela ili pravila nisu u međusobnom proturječju odnosno da nemaju proturječne posljedice.⁷

Slijedom navedenog, dolazimo do zaključka kako moral i moralnost uživaju jedan suživot te uvelike ovise jedan o drugome, jer da bi djelovali u skladu s moralom moramo djelovati u skladu s načelima koji mu daju smisao, jedan bez drugoga ne mogu te samim time nemaju svrhu.

Pojedinac djeluje u skladu s određenim moralnim načelima i vrijednostima koje usvaja tokom života, što počinje još od malih nogu kada nas roditelji uče o ljubaznosti, dobroti, ophođenju prema drugim ljudima, životinjama, biljkama. O moralu i moralnim načelima počinjemo učiti još kao bebe i djeca, učimo kako razlikovati „dobro od zla“, pa sve do zrelih godina, u kojima već vođeni određenim životnim iskustvom usvajamo, nova moralna načela i moralne obrasce ponašanja, odnosno nadopunjavamo postojeća moralna načela i vrijednosti.

Vođeni ranije navedenom Kantovom mišlju, kako pojedinac djeluje kako bi ostvario svoju svrhu, a u okviru naše teme, moramo se zapitati kako bi izgledao idealan svijet u kojem bi svaki akter u

⁶ T. Bacanović, Normativna etika, Institut za filozofiju, Zagreb, 2018., str. 12.

⁷ Ibid., str. 14

političkoj areni postupao na način da svoje ponašanje uskladi sa određenim moralnim normama, a da u isto vrijeme teži stalnom poboljšavanju, pokušavajući se odmaknuti od svakodnevnih pritisaka i pokušava postići svoj maksimum?

Iako na prvu možda tako ne izgleda, ali političari, vođe zemalja, su ti koji na određene načine kroje našu svakodnevnicu, te našu budućnost. Komunikacija koju političari ostvaruju između sebe, između drugih zemalja, prema javnosti, utječe na nas, naše obitelji, okolinu, svakodnevnicu, te je bitno kakva je ona i kakve su njezine posljedice. Politički dužnosnici svojim verbalnim djelovanjem ostvaruju svoje političke ciljeve, provode javne politike, a da bi ih postigli i uspješno implementirali, te u isto vrijeme uživali i potporu javnosti, potrebno je djelovati u okviru etičkih i moralnih vrijednosti, stoga ćemo se u sljedećem poglavlju baviti samim pojmom politike, kao i alatima putem kojih se usmjerava djelovanje političara.

3. POLITIKA I ETIČKA PRAVILA

Kako smo već ranije istaknuli politika predstavlja skup postupaka putem kojih se ostvaruju zacrtani društveni, politički ciljevi, javne politike, a pojedinac koji stoji iza tih postupaka je državnik. Državnik može imati dva značenja, u užem značenju, osoba koja ima vlast, koja političkom sposobnošću i umijećem vodi državne poslove, osiguravajući interese države i uspjeh politike koju zastupa, dok u širem značenju može biti svaki političar koji je šef države ili obnaša neku drugu najvišu državnu funkciju.⁸ Državnik je stoga u svom djelovanju, promišljanju, donošenju odluka, vođen nekim svojim unutarnjim načelima i moralnim vrijednostima, kao i također vrijednostima, pravilima i načelima koje je morao prihvatiti kao svoje onog trena kada se odlučio uključiti u politiku određene države i donositi odluke koje imaju utjecaja na javnu upravu, živote građana pojedine zemlje, javne politike...

Slijedom navedenog, dolazimo do pitanja kako usmjeriti djelovanje političkih dužnosnika, odnosno kako osigurati da se će njihovo kreiranje politike, donošenje određenih odluka biti, laički rečeno, u smjeru dobra, a ne zla. Pojam politički dužnosnik, odnosno državnik sa sobom nosi određenu odgovornost i podrazumijeva djelovanje u skladu sa ustavom, zakonom, određenim moralnim načelima, djelovanje za sveopću dobrobit, a jedna od metoda kojom se želi

⁸ državnik. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. <<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=16375>>.

osigurati takvo djelovanje je donošenje etičkih kodeksa, kodeksa ponašanja odnosno kodeksa normi i načela. Prema riječima Gordane Marčetić, etički kodeksi navode ključne vrijednosti i načela. Oni su općenitog karaktera, uglavnom su vrlo apstraktni i ne bave se pitanjima primjene postavljenih vrijednosti u konkretne situacije. Kodeksi ponašanja postavljaju specifične standarde ponašanja koji se očekuju u konkretnim i stvarnim situacijama. Oni pokazuju kako određena načela i vrijednosti treba primijeniti u praksi i pokušavaju predvidjeti i spriječiti određena neprihvatljiva ponašanja. Kodeksi normi i pravila postavljaju zahtjeve u pogledu ponašanja službenika i navode sankcije u slučaju povrede tih zahtjeva.⁹ Etičkim kodeksima, kodeksima ponašanja i kodeksima normi i pravila žele se usmjeriti politički državni službenici u njihovom djelovanju i odlučivanju, te spriječiti određena neželjena ponašanja.

Po oblicima, etički kodeksi mogu biti u formi „deset zapovijedi“ ili „justinijanskog kodeksa“. Kodeksi „deset zapovijedi“ sadržavaju kratke izjave o temeljnim etičkim vrijednostima i načelima koje službenici moraju usvojiti i poštovati, dok su „justinijanski“ kodeksi duži dokumenti koji detaljno uređuju etičko ponašanje i pravila ponašanja službenika te sadržavaju odredbe o načinu provedbe samog kodeksa.

Kako smo već naveli svrha etičkih kodeksa je usmjeravanje djelovanja političkih dužnosnika, kako unutar jedne zemlje, tako i na razini komunikacije između zemalja, jer svijet je sve više povezan i fizičke granice nisu više prepreka za kolanje informacija sa jedne strane svijeta na drugu, te je potrebno obratiti pozornost na koji način ih prezentiramo i dijelimo sa javnosti, jer samo jedna kriva riječ može imati neželjenu posljedicu i proizvesti politički skandal.

Stoga, nastavno na navedeno, u sljedećem poglavlju ćemo se pozabaviti pojmom globalizacije i odnosu globalizacije i politike te kako ona utječe na djelovanje političkih dužnosnika i pridonosi nastajanju ili rješavanju političkih skandala.

⁹ G. Marčetić, (2013). Etički kodeksi i etika javnih službenika, Hrvatska i komparativna javna uprava, 2013. (2), str. 505.-506. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/130582>

4. GLOBALIZACIJA I SLOBODA INFORMIRANJA

Općenito govoreći, pod globalizacijom se obično podrazumijevaju društveni procesi koji učvršćuju društvene odnose i jačaju međusobnu ovisnost. No ona je, iako ima široke posljedice, ipak “lokalna pojava – koja utječe na sve nas u svakodnevnom životu”. Iako shvaćena isključivo kao ekonomska pojava, globalizacija se proširila i na ostale segmente života. Dok je još prije petnaestak godina bila potpuno nepoznat pojam, danas je nezaobilazan dio našeg života.¹⁰ Stoga, možemo slobodno reći kako globalizacija za posljedicu ima spajanje svjetova, zemalja, odnosno ubijanje razdaljine i fizičkih granica, iz čega proizlazi kako je u današnjem svijetu teško sakriti i zataškati vijesti i informacije (iako se to i dalje dešava), koje se šire brzinom jednog klika i gdje se više nego ikada govori o slobodi govora i informiranja. Jednim dijelom krivac za to je globalizacija, odnosno gospodarski, društveni, politički i kulturni procesi koji vode preobrazbi životnih uvjeta te sve većoj povezanosti i međuovisnosti pojedinih dijelova suvremenoga svijeta.¹¹ Proces globalizacije je pridonio tehnološkom, ekonomskom, gospodarskom razvoju, no s druge strane, donio je pojave kao što su ekonomska neravnoteža, te sve veće isticanje razlike između bogatog i siromašnog stanovništva, dodatne namete (kao određeni porezi na međunarodne transfere). Globalizacija je dovela i do određenih društvenih problema, kao što su određeni unutardržavni sukobi, kriminal, terorizam...no jedan svijet, koji je ujedno i pridonio razvoju globalizacije ali se i razvijao usporedno s njome je sigurno svijet medija, odnosno sloboda informiranja. Mediji su način na koji mi primamo informacije, saznajemo nove vijesti, bile one dobre ili loše, istinite ili lažne, i na temelju tih vijesti kreiramo mišljenje i stav o određenoj osobi, situaciji, pojavi. Uloga i utjecaj na naš život i okolinu je sveobuhvatna i velika, možda i veća nego što mi shvaćamo i mislimo, jer uloga medija nije u stvaranju afera ili razotkrivanja nesavjesnih postupaka. Zadatak medija je veći – omogućiti javnosti da bude upoznata s poslovima javne vlasti, braniti slobodu mišljenja i izražavanja, poticati vrijednosti tolerancije i pluralizma, stalno i neprekidno održavati interes čitatelja i gledatelja za javne poslove, promicati etičnost i odgovornost.¹²

Kako smo ranije spomenuli, globalizacija utječe na sve segmente društva, stoga nije neobično da utječe i na politiku. Pod utjecajem globalizacije, države su postale otvorenije za

¹⁰ A. Pažanin, Globalizacija i politika, u: Politička misao, god. 46, br. 1, 2009., str. 49.

¹¹ globalizacija. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. <<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=22329>>

¹² J. Kregar, G. Marčetić, K. Grubišić, Etika u politici i javnoj upravi, Zagreb, 2016., str. 78.

nove načine suradnje s drugim državama, a zajedničkom suradnjom se otkrivaju zajednički nacionalni interesi, ali i problemi koje je onda lakše riješiti. No iako globalizacija proizvodi pozitivne posljedice, potrebno je spomenuti kako postoje i negativne, kao npr. u smislu smanjena autonomije pojedine države.

Na tijek globalizacije ne možemo utjecati, ona je neizbježna, te nam je omogućila kolanje informacija u svim smjerovima brzinom svjetlosti, stoga ne iznenađuje kako je sve veća dostupnost informacija dovela do potrebe da se istima manipulira, odnosno da se iste sakriju ili iskrive, uljepšaju od javnosti, te se sve više počinje polemizirati o pojmu slobode izražavanja i informiranja. Nastavno na navedeno, a u svrhu uvažavanja svih različitosti i temeljnih sloboda i prava građana, ali i ograničavanje i usmjeravanje djelovanja političkih dužnosnika, Europska unija odlučila je donijeti dokument, odnosno Povelju o temeljnim ljudskim pravima Europske Unije, kojom su sloboda izražavanja i informiranja zajamčene svim građanima Europske Unije, pa tako i svim građanima Republike Hrvatske. Sukladno odredbi članka 11. točkom 1. Povelje o temeljnim ljudskim pravima Europske Unije, svatko ima pravo na slobodu izražavanja, koje uključuje slobodu mišljenja te primanja i davanja informacija i ideja bez uplitanja tijela vlasti i bez obzira na granice, dok stavak 2. propisuje poštivanje slobode i pluralizma medija.

U prošlosti su vijesti putovale nešto sporije, putem golubova pismošila i novina, te je nakon toga vijest putovala malo brže putem radija i telefona, nakon kojeg je došla televizija i u konačnici najbrži put oko svijeta (možda i u nekoliko krugova i smjerova), koje vijesti i informacije naprave, je putem interneta. U današnjem svijetu je teže ne pročitati vijest koja nas ne zanima, nego doći do informacija koje su nama bitne i zanimljive. Vijesti, afere, skandali, novi zakoni, tračevi, lažne vijesti, nikada nisu dolazile u bržem obliku i putem toliko različitih vrsta medija, stoga se pomno prati svaki korak državne i javne uprave i nije iznenađujuće kada vijest dana postane otkrivanje korupcijskog skandala među redovima vlade ili novi preljub nekog saborskog zastupnika, kao niti međudržavna „prepucavanja“ u kojima najčešće glavni posrednik bude određena televizijska kuća ili portal, stoga ćemo se u sljedećim poglavljima osvrnuti na neke nematerijalne političke skandale na prostoru europskog kontinenta, kao i između i unutar samih država članica Europske unije i Europske unije kao zajednice same za sebe.

5. EUROPSKI NEMATERIJALNI POLITIČKI SKANDALI

Skandal je nepriličan, sramotan događaj koji pobuđuje opće negodovanje¹³, te kao takav izaziva javnu sramotu, sablazan, iz čega proizlazi da pojam politički skandal sramotan događaj koji izaziva javnu sramotu, a čiji akteri su politički dužnosnici, odnosno osobe koje su dio političkog svijeta. Tako bi pojam europski nematerijalni politički skandali označavao sramotan događaj koji izaziva opće negodovanje javnosti, a čiji sudionici su dio europske političke scene, te događaj koji nije materijalnog (novčanog) karaktera, već je verbalnog karaktera. U svrhu boljeg shvaćanja samog pojma europskih nematerijalnih političkih skandala, u narednim poglavljima bavit ćemo se primjerima istih unutar europskog kontinenta, točnije, unutar same Europske unije, Belgije, Nizozemske, Slovenije i Hrvatske.

5.1. EUROPSKA UNIJA

Europska unija (EU) je međuvladina i nadnacionalna organizacija koju trenutno čini 27 država i kojoj su ciljevi gospodarska i politička integracija europskog kontinenta.¹⁴ Unutar Europske unije svaka država zadržava svoj identitet i samostalnost, no zajednički odlučuju o određenim problemima i resursima. Neki od ciljeva koje Europska unija nastoji ostvariti su promicati mir, slobodu, sigurnost i pravdu za svoje građane, promicati socijalnu pravdu, pojačati socijalnu pravdu i zaštitu, ravnopravnost žena i muškaraca, pojačati ekonomsku, socijalnu i teritorijalnu koheziju kao i solidarnost među državama članicama, poštovati kulturnu i jezičnu raznolikost, poštivanje međunarodnog prava... no u svakoj zajednici, pa i ovoj, dolazi do kršenja određenih pravila, načela, i odstupanja od ostvarivanja zacrtanih ciljeva.

Kako smo naveli ranije, pojedine države mogu donositi etičke kodekse kako bi usmjerile državne službenike da u svom ponašanju poštuju određena načela, vrijednosti i standarde. Iako Europska unija nema opći model kodeksa ponašanja, postoji Europski kodeks dobrog upravnog ponašanja i Kodeks ponašanja članova uprave. Europski kodeks dobrog upravljanja donesen je 2002. godine od strane Europskog ombudsmana. U početnom djelu navedeno je pet temeljnih načela po kojima se službenici moraju voditi: predanost Europskoj uniji i njezinim građanima,

¹³ skandal. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. <<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=56376>>

¹⁴ Europska unija. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. <<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=18657>>

integritet, objektivnost, poštovanje drugih i transparentnosti.¹⁵ Nakon uvodnog djela razrađuju se pravila ponašanja: odgovaranje na pismena na jeziku stranke, potvrda primitka i naznaka ovlaštenog službenika, obveza prosljeđivanja dokumenata nadležnoj službi, pravo na saslušanje i davanje izjave, razuman rok u donošenju odluka, obveza davanja obrazloženja za pojedine odluke, isticanje prava na žalbu, obavijest o odluci, zaštita podataka, pružanje informacija, pristup javnim dokumentima, vođenje odgovarajuće evidencije o svim dokumentima, pismima i mjerama, javnost kodeksa te pravo pristupa ombudsmanu¹⁶. Tako razrađen Kodeks, odnosno postojanje uvodnog djela u kojem su navedena načela ponašanja te nakon toga dio u kojem su razrađena pravila ponašanja čine ga u isto vrijeme i etičkim kodeksom i kodeksom postupanja.

Nadalje, Kodeks ponašanja članova Europske komisije odnosi se na njene dužnosnike te u isto vrijeme predstavlja i kodeks ponašanja za političke dužnosnike. Kodeks postavlja pravila ponašanja i to osobito ona koja se odnose na: sukob interesa i postupanje u slučaju sukoba interesa, kolegijalnost i suzdržanost, transparentnost, vanjske aktivnosti za vrijeme trajanja mandata, sudjelovanje u nacionalnoj i europskoj politici za vrijeme trajanja mandata te aktivnosti nakon isteka mandata.¹⁷

Iako navedeni Kodeksi od službenika traže ponašanje u skladu s najvišim standardima, u stvarnom životu i u izvršenju i vođenju politike dolazi do određenih odstupanja koja mogu prerasti u određene konflikte i skandale. Kao takav primjer u Europskoj uniji navest ćemo slučaj naslova koji se mogao pročitati na jednom portalu: Komisija zataškava najveći Ursulin skandal: kažu da su njeni SMS-ovi koje je slala direktoru Pfizera – nebitni! Afera pod nazivom Delegate izbila je kada je New York Times u 2021. godini izvijestio da je Ursula von der Leyen, predsjednica Europske komisije, razmijenila tekstualne poruke sa Albertom Bourlomm, direktorom Pfizera. Pfizer je velika farmaceutska tvrtka, koje je između ostalog, proizvela cjepivo protiv koronavirusa, a smatra se da je baš ta neslužbena i neformalna razmjena poruka i njihov međusobni odnos utjecao na to da Pfizer sklopi unosne poslove a vezano za cjepivom protiv koronavirusa. Europska pučka pravobraniteljica Emily O'Reilly u siječnju 2022. Godine, optužila je izvršnu vlast Europske unije za loše upravljanje krizom te upozorila kako se tekstualne poruke o odlukama Europske unije trebaju tretirati kao dokumenti te da isti podliježu

¹⁵ K. Grubišić, G. Marčetić, S. Zrinščak, R. Manojlović Toman, *Etika i javna uprava*, Zagreb, 2022., str. 138.

¹⁶ Ibid.

¹⁷ Ibid.

pravilima transparentnosti. Nakon što je povjerenstvo odbilo zahtjev za slobodnim objavljivanjem informacija i spornih SMS-poruka, pučka pravobraniteljica uložila je žalbu i navela kako Komisija nije ni pokušala pronaći sporne tekstualne poruke te zatražila dužnosnike da iste potraže. Komisija je na njeno traženje odgovorila da se takvi prolazni dokumenti ne čuvaju, te da iste, zbog svoje prirode, ne sadrže važne informacije, a pogotovo one koje se odnose na aktivnosti i odluke povjerenstva.

Negativne reakcije na svoje ponašanje dobio je i jedan od tadašnjih zastupnika u Europskom parlamentu. Naime, Janusz Korwin – Mikke, poljski zastupnik je u ožujku 2017. godine, tijekom rasprave u Europskom parlamentu o razlikama u plaćama između žena i muškaraca da „žene moraju zarađivati manje od muškaraca jer su slabije, manje i manje inteligentne.“ Odgovor na izjavu mu je uputila španjolska zastupnica Iratxe Garcia-Perez, rekavši kako po njegovoj teoriji ona ne bi mogla biti zastupnica Europskog parlamenta te da zna kako Janusza jako nervira i da je zabrinut zbog činjenice da žene mogu predstavljati građane ravnopravno kao i muškarci. Janusz je za svoje istupanje dobio sankciju u okviru gubitka 30-dnevne naknade, deset dana je bio suspendiran od parlamentarnih aktivnosti te mu je bilo zabranjeno tijekom cijele godine predstavljati Europski parlament.

5.2. BELGIJA

Belgija je država u zapadnoj Europi, službenog naziva Kraljevina Belgija, te je jedna od najnapućenijih europskih država. Glavni grad Belgije je Bruxelles, a podijeljena je na tri autonomne regije: Flamanska regija (Flandrija), Valonska regija (Valonija) i Regija glavnog grada Bruxellesa. Spada u krug napoleonskih zemalja koje su kasnije krenule s primjenom doktrine novog javnog menadžmenta, te u kojima dominira doktrina newweberijanske države s naglaskom na legalistički pristup javnom upravljanju.

Belgija ima Etički kodeks za službenike u regionalnoj flamanskoj upravi te Etički kodeks za službenike francuske zajednice. Potonji predstavlja primjer justinijanskog kodeksa koji kroz

65 detaljnih članaka postavlja etičke standarde, uspostavlja Etičku komisiju te proceduru njezinih odlučivanja.¹⁸

Kada govorimo o političkim skandalima mogli bi spomenuti političku situaciju nastalu za vrijeme fašnika u Alostu u 2013. godini, u gradu pored Bruxellesa. Karneval u Alostu ima dugu tradiciju, a održava se 600 godina, te je upisan na popis nematerijalne kulturne baštine UNESCO – a, a tijekom kojeg je lokalno folklorno društvo naumilo ismijati vođu flamanskih boraca za neovisnost, Barta De Wevera i njegovu Novu flamansku stranku. Članovi društva izradili su vagon koji podsjeća na one kojima su se tijekom Drugog svjetskog rata koristili nacisti za deportaciju Židova i Roma u logore smrti, uz objašnjenje kako žele ismijati politiku novog gradonačelnika Alostu i vođu Nove flamanske stranke. Bart De Wever je odgovorio na provokaciju rekavši kako pretjerivanje jest u duhu karnevala, no da se radi o lošem smislu za humor, dok je tadašnja ministrica unutarnjih poslova Joelle Milquet rekla kako ni u kojem slučaju ne treba banalizirati holokaust ni deportacije.

5.3. NIZOZEMSKA

Nizozemska se nalazi u Zapadnoj Europi. Glavni grad Nizozemske je Amsterdam, dok se sjedište vlade nalazi u Haagu. Nizozemska je 2006. godine donijela Kodeks ponašanja koji osigurana integritet u središnjoj državnoj upravi, te je 2016. godine, od strane Ministarstva unutarnjih poslova donesena nova verzija. Specifičnosti Kodeksa su to što je duži, no pregledan, naglašavajući ključne poruke koju se objašnjene u tekstualnom dijelu. Početni dio Kodeksa namijenjen je objašnjavanju važnosti integriteta i načina na koji Kodeks tome može doprinijeti te su u njemu predstavljena osnovna etička načela. Ostatak Kodeksa sadržava poveznike na odredbe odgovarajućih zakona u kojima je propisano određeno postupanje te detaljnije objašnjava što tako postupanje znači. U završnom dijelu se naglašava da kršenje pravila postupanja može dovesti do zakonskih sankcija koje ovise o obliku povrede.¹⁹

Nizozemska spada u skupinu weberijanskih (germanskih zemalja), odnosno kontinentalno zemalja koje karakterizira slabiji utjecaj doktrine novog javnog menadžmenta. u ovoj skupini zemalja, pa tako i u Nizozemskoj, prevladava doktrina neoweberijanske države, što

¹⁸ K. Grubišić, G. Marčetić, S. Zrinščak, R. Manojlović Toman, Etika i javna uprava, Zagreb, 2022., str. 149.

¹⁹ K. Grubišić, G. Marčetić, S. Zrinščak, R. Manojlović Toman, Etika i javna uprava, Zagreb, 2022., str. 148.

podrazumijeva očuvanje uloge države u pružanju državnih usluga te modernizaciju uprave, a pogotovo onaj dio koji se odnosi na podizanje kvalitete usluga i jačanja sudjelovanja građana u odlučivanju.

U novijoj prošlosti, za Nizozemsku se veže jedan od skandala u kojem se radi o diskriminaciji na temelju boje kože i nacionalnosti. Naime, pokret Black Lives Matter naručio je neovisno izvješće kojim je otkriveno da su se često zaposlenici obojene kože, u pojedinim situacijama osjećali isključenim i diskriminiranim od strane kolega bijelaca. Dokument je sastavljen na temelju provedenog intervjua s 33 osobe i debatne skupine s ukupno 47 ljudi, a u kojem je opisano kako su zaposlenici bijele boje kože, i to zaposlenici u ministarstvima i veleposlanstvima, druge ljude vrijeđaju zbog boje kože, religije, podrijetla. Nadalje, navodi se kako je određeni broj zaposlenika ljude nazivalo majmunima, dok je jedan zaposlenik, afričke zemlje opisao kao zemlje majmuna. Na spomenuto izvješće reagirao je nizozemski ministar vanjskih poslova Wopke Hoekstra, rekavši kako je ono „bolno i nevjerojatno“, te da je isto neprihvatljivo.

5.4. SLOVENIJA

Slovenija, koja službeno nosi naziv Republika Slovenija, je država u srednjoj Europi sa službenim jezikom slovenskim. Slovenija je članica Ujedinjenih naroda, Europske unije i saveza NATO, te spada u skupinu zemlja bivše Jugoslavije.

Kodeks etike javnih službenika u državnim organima i upravama lokalnih zajednica, slovenska vlada donijela je 2011. godine. Kodeks je pisan u obliku kodeksa “deset zapovijedi” te sadržava deset načela vodilja o ponašanju službenika, čime odstupa od tipičnog justinijanskog oblika kodeksa.²⁰

Slovenski tjednik “Demokracija” je časopis i portal koji je osnovala Slovenska demokratska stranka premijera Janeza Janše, te se u 2020. godini, usred pandemije koronavirusa, našla u centru pozornosti. Naime, u tekstu koji je objavljen u spomenutom tjedniku navodi se da Bog je stvorio virus koji će napredniju bijelu rasu spasiti od uništenja, virus od kojega obolijevaju samo određeni ljudi, rase i pojedinci s određenim osobinama. Radi se dakle o ciljanoj

²⁰ K. Grubišić, G. Marčetić, S. Zrinščak, R. Manojlović Toman, Etika i javna uprava, Zagreb, 2022., str. 155.

eliminaciji, onako kako se ljudi rješavaju određenih štetnih vrsta, plijesni, plijeve..." iako je tekst uklonjen, pojavile su se snažne reakcije kako se radi o rasističkom prilogu suprotnom samom ustavu, te su autori teksta i glavni urednik "Demokracije" zaradili kaznenu prijavu zbog sumnje na počinjenje kaznenog djela javnog poticanja ili raspirivanja mržnje, nasilja i netolerancije.

Na spomenuti skandal reagirale su i oporbene stranke ljevice i liberalnog centra, tražeći da se u vladi distanciraju Janšini koalicijski partneri, dok se glavni urednik brani kako je spomenuti tekst samo društveno – politička satira.

5.5. HRVATSKA

Republika Hrvatska je europska država, smještena u srednjoj Europi, te je po političkom ustroju parlamentarna demokracija. Hrvatska je članica Ujedinjenih naroda, Vijeća Europe, Svjetske trgovinske organizacije, Organizacije za europsku sigurnost i suradnju, Organizacije Sjevernoatlanskog ugovora, Europske unije i Schengenskog prostora.

S obzirom na bogatu i burnu povijest, Hrvatska je morala prijeći puno prepreka kako bi izgradila društvo i politički sustav temeljen na vrijednostima i načelima poput jednakosti i različitosti, vladavine prava, suvereniteta, demokracije...

Gore navedene vrijednosti i načela, a pogotovo u djelovanju državnih službenika, Republika Hrvatska pokušala je održati i unaprijediti donošenjem Etičkog kodeksa 2006. godini. Prvotni Kodeks je, vlada Republike Hrvatske, zamijenila novim u 2011. godini s ciljem: „promicanje etičkih načela, moralnih načela i vrijednosti u ponašanju državnih službenika u službi, s ciljem ostvarivanja zajedničkog dobra i javnog interesa, te povjerenja građana u državnu službu“. Prethodni Kodeks je sadržavao opća etička načela i mehanizme provedbe istog, dok su novim Kodeksom detaljnije razrađena već postojeća područja, kao i neka nova koja se bave sukobom interesa te zaštitom službenih podataka. Kako novi Kodeks ima i dobrih strana, tako ima i nekoliko mana, budući da se ne bavi pitanjima kao što su objava imovine, prestanak službe, prihvatanja darova niti politička aktivnosti službenika.

Etički kodeks sadrži 40 odredbi, te pokriva neke od sljedećih pitanja: poštivanje integritet i dostojanstva građana i državnih službenika, zaštitu osobnog ugleda i ugleda državne službe, ponašanje državnih službenika u javnim nastupima, zabranu sjecanja materijalne ili druge koristi

i izbjegavanje sukoba interesa u službi, odnos službenika prema građanima, osobama s posebnim potrebama i neukim strankama, odgovornost službenika u primjeni etičkih načela i drugima....

Uspoređujući hrvatski Kodeks, a ostalim kodeksima zemalja bivše Jugoslavije, dolazimo do zaključka da naš kodeks ima najveći broj odredbi kojima se reguliraju provedbeni mehanizmi, u kojima se detaljno objašnjava postupak podnošenja i rješavanja pritužbi, način imenovanja, postupanja i ovlasti nadležnih tijela za promicanje etike. S obzirom na navedeno, možemo reći kako je novi Etički kodeks previše formalan i normativan, a premalo vrijednosno orijentiran, budući da nema jasna i precizna pravila ponašanja službenika, već su navedena etička načela koja su uglavnom prepisana iz Zakona o državnim službenicima.

U praksi postoje određeni problemi na razini provedbe Kodeksa koje proizlaze iz neodgovarajuće etičke kulture u hrvatskoj upravi i društvu općenito, nezadovoljavajućeg položaja Etičkog povjerenstva, ali i nejasnog odnosa između Etičkog povjerenstva i Službe za etiku i integritet čiji se poslovi i ovlasti u nekim područjima isprepliću i nisu jasno definirani.²¹

Također, jedan od nedostataka je također što Etičkim kodeksom nisu pokrivena neetična ponašanja ministara i drugi državnih službenika koji su na političkim funkcijama u tijelima državne uprave, iz čega proizlazi kako državni službenici nemaju nikakvu zaštitu protiv neželjenih oblika ponašanja nadređenih državnih službenika.

U slučajevima kada građani i državni službenici budu žrtve neetičnog ponašanja, mogu podnositi pritužbe bilo pisanim ili usmenim putem, elektroničkom poštom ili putem otvorenog besplatnog telefona, povjerenicima za etiku u državnim tijelima. Pritužbe se mogu uputiti i središnjem tijelu državne uprave nadležnom za službeničke odnose. U slučajevima kada je u pitanju neetično ponašanje povjerenika za etiku ili rukovodećeg državnog službenika, pritužba se podnosi izravno Etičkom povjerenstvu.

Unatoč postojanju etičkih kodeksa i drugih pravnih institucija, politički skandali nisu neuobičajeni, a pogotovo ne kada se govori o Hrvatskoj. Tako je u 2017. godini, nekadašnji predsjednik Republike Hrvatske, Stjepan Mesić, podnio ostavku na mjestu počasnog predsjednika Saveza antifašističkih boraca i antifašista Hrvatske (SABA), a radi objavljenih

²¹ K. Grubišić, G. Marčetić, S. Zrinščak, R. Manojlović Toman, *Etika i javna uprava*, Zagreb, 2022., str. 158.

snimki iz 1990. i 1992. godine. Na snimci iz 1990. godine Stjepan Mesić drži govor pred hrvatskim iseljenicima u Australiji i govori kako je Hrvatska dva puta pobijedila u Drugom svjetskom ratu, dok na drugoj, iz 1992. godine, relativizira zločine u Jasenovcu, te kako je to bio radni logor i da ako bi ljudi uspjeli doći do njega, bili bi spašeni. Nakon objavljenih snimki, Mesić podnosi ostavku na mjesto počasnog predsjednika SABA-e u kojoj navodi sljedeće: „Razmotrivši stanje nastalo nakon objavljivanja snimke s mojim, ponavljam i ovom prilikom, apsolutno neprihvatljivim izjavama iz godine 1992., kao i one kasnije objavljenje iz godine 1990., te uzimajući u obzir činjenicu da vjerojatno postoje još i druge moje snimke iz toga vremena s jednako neprihvatljivim izjavama, a u želji da poštedim Savez antifašističkih boraca i antifašista Hrvatske bilo kakvih negativnih posljedica, podnosim ostavku na funkciju počasnog predsjednika SABA-e“.

U drugom skandalu, koji se veže za 2022. godinu, su glavni akteri Sanja Musić Milanović, žena predsjednika Republike Hrvatske Zorana Milanovića te Klasična gimnazija u Zagrebu. Naime, Sanju Musić Milanović optužuju da je utjecala da se sinu nakon proteka roka mijenjanu zaključene ocjene. Sugovornik za jedan hrvatski portal navodi kako je Sanja Musić Milanović izvršila pritisak na ravnateljicu zagrebačke Klasične gimnazije Zdravku Martinić-Jeričić kako bi se zaključene dvije ocjene njezinog sina, iz četvorke promijenile u petice. Potvrđeno je kako je se o promjenama ocjena nije raspravljalo na sjednici nastavničkog vijeća, niti je bilo službenih zahtjeva za preispitivanjem ocjena. Iz prosvjetnih sindikata su rekli kako je nezakonito diranje ocjena nakon što su zaključene i nakon što je prošao zakonski rok od 48 sati od priopćavanja ocjene u kojem se može tražiti da se ista preispita. Žena predsjednika Republike Hrvatske se u pismu obratila javnosti te navela sljedeće: „Želim biti jasna da niti jednom nisam ni usmeno, a niti sada pismeno zatražila da se ocjena zaokruži na odličan, samo tražim objašnjenje za sve uočene nepravilnosti koje učenike zakidaju kako u znanju, tako i u ocjenama, a za što nisu krivi i na što nisu mogli utjecati ni oni, niti mi, roditelji“.

Iako je Hrvatski zavod za mirovinsko osiguranje institucija koja je usko vezana za financije, odnosno institucija koja isplaćuje mirovine, dječje doplatke, vrši provjeru plaća i staža osiguranja za cjelokupno radno stanovništvo Republike Hrvatske, većina skandala je usko vezana za novac, no u istraživanju sam naišla na jedan skandal iz 2018. godine koji nije materijalne prirode.

U Hrvatskom zavodu za mirovinsko osiguranje provedena je istraga, kojom je obuhvaćeno oko 400 radnika, kako bi se utvrdilo tko je medijima dostavio podatak da bivši izvanredni Vladin povjerenik, Ante Ramljak, još dok je bio prijavljen na taj položaj, bio prijavljen i u svojoj bivšoj tvrtki Texo Management. Navedena informacija je zanimljiva zbog činjenice da je tvrtka Texo Management bila na poslovima restrukturiranja Agrokora, a koju je Vlada prepustila Ramljaku na upravljanje, te s njom imala sklopljene poslove u vrijednosti od oko 12 milijuna tadašnjih kuna. Puštanje tih informacija u javnost, dovele su do Ramljakove ostavke, te su u istrazi bili ispitani svi djelatnici Hrvatskog zavoda za mirovinsko osiguranje koji su, neposredno prije saznanja o Ramljakovom dvostrukom angažmanu, koristili transakciju 133 koja omogućava uvid u podatke o osiguranim osobama i njihovim zaposlenjima.

6. ZAKLJUČAK

Nakon sumiranja svega napisanog u ovom radu, moramo se zapitati da li pravila i načela koja svaka od ranije navedenih zemalja ima i propisuje, u obliku etičkih kodeksa i ostalih oblika kojima sugerira i propisuje načine ponašanja državnih i javnih službenika u svojim tijelima državne uprave, da li ona ispunjavaju svoju svrhu i ciljeve zbog kojih su donesena?

Slobodna sam da kažem kako vjerojatno svaka zemlja u Europi ima određeni broj skandala koji se vežu za njene državne službenike, bili oni materijalne ili nematerijalne prirode, no da li su ta ponašanja ista i nakon donošenja etičkih kodeksa?

Kao građanka Republike Hrvatske, te osoba koja je ujedno i javni službenik, moram reći kako se u Republici Hrvatskoj stanje sporo mijenja. Iako svoju profesiju, djelovanje u ime javne službe uzimam i obavljam profesionalno, tek nakon što sam postala dio iste shvatila sam koliko je naša Hrvatska kontradiktorna i koliko je slovo na papiru, nekada u izvršenju čista suprotnost. Iako se nekada načela i propisi u praksi slabo koriste ili se ne koriste, zastrašujuće je po meni koliko kontradiktorna može biti jedna institucija, sama po sebi, a koja je nadležna u odlučivanju o jednom od bitnijeg aspekta života, za koju se svaki pojedinac cijeli svoj radni vijek bori, mirovinu. Zastrašujuće je koliko smo kao javno tijelo nepovezani između svojih službi i ureda,

kao i unutar pojedinih službi i ureda, između odjela i odsjeka, koliko suprotnih odluka donosimo, a koja izravno utječu na građane i ostvarivanje njihovih prava.

Kada cijeloj jednadžbi još dodamo i razliku u ponašanju između pojedinih državnih službenika u izvršavanju svojih dužnosti, odnosno onih koji svoj posao, struku, shvaćaju vrlo profesionalno, trudeći se izvršavati svoje radne zadatke na visokoj razini, te onih koji ulažu minimalan ili nikakav trud u izvršavanje svojih radnih zadataka, te koji u većini slučajeva prolaze bez sankcija za svoje ponašanje kao javnog službenika, te čak budu „nagrađivani“ boljim radnim mjestima i većim plaćama, moramo priznati da nije iznenađujuće i začuđujuće da građani gube vjeru u upravni sustav i javne službe, da ne vjeruju kako je javno tijelo sposobno odraditi posao profesionalno, nepristrano, kako treba i sumnjaju da će ostvariti prava koja su zaslužili i kako je opće mišljenje građana o izvršenju i djelovanju političkog svijeta i javne uprave negativno.

Upravo gora navedene situacije stvaraju prostor za razvoj političkih skandala, bilo da su oni materijalni ili nematerijalni, jer u svakoj negativnoj stvari koja se veže za politički i upravni svijet, naći će se barem jedan pojedinac koji će to htjeti iskoristiti ili kojem neće biti ni stalo da postupi ispravno, već će raditi na svoju korist ili korist neke njemu poznate osobe.

Stoga bi se mogla složiti kako bi u idealnom svijetu kodekse donosili oni na koje se ti isti odnose – javni službenici, kao izraz prihvaćenih i internaliziranih vrijednosti, načela i poželjnih oblika ponašanja. Što više službenika sudjeluje u njihovu donošenju, to će oni biti i prihvaćeniji²².

Iako je moj radni vijek u javnoj službi u trajanju od tek 6 godina, mogu reći kako se stvari ipak jesu promijenile. Iako je situacija daleko od savršene, bilo bi licemjerno od mene reći kako je sve isto ili gore. Sagledavši trenutak kada sam prvi put došla i sada, vidi se ta želja za napretkom, za boljim obavljanjem posla, za većim stupnjem profesionalnosti u svakodnevnom djelovanju. Nadalje, prepoznala se potreba za donošenjem uputa i pojašnjena kako postupiti u pojedinim situacijama i kako riješiti problem, što povećava službenikovu sigurnost u svoj rad kao i samu učinkovitost u rješavanju problema i radnih zadataka.

Biti državni službenik nije lagan posao, objedinjuje puno različitih stvari koje čovjek treba posjedovati, znanje, osjećaj za ispravnost, samopouzdanje i samosvjesnost, samokritičnost, želju za napretkom, suosjećajnost... iako savršeni državni službenik ne postoji, etička načela i kodeksi

²² K. Grubišić, G. Marčetić, S. Zrinščak, R. Manojlović Toman, *Etika i javna uprava*, Zagreb, 2022., str. 164.

pokušavaju napraviti obris takvog službenika, a s ciljem, ne da bi svaki bio isti i da si svaki bio savršen, nego da nas svakodnevno podsjeća i upućuje na ispravno postupanje, jer sve kreće od pojedinca. Etkički kodeks i ostala načela i pravila napravljena su za kolektiv, no svako je odgovoran za svoje vlastito ponašanje, izbor i odluke koje odnosimo u svakodnevnom životu. Samo postojanje načela i pravila ne znači da će državna uprava biti bolja, to se samo djelovanjem pojedinca može postići. U bilo kojoj situaciji svaki čovjek može o etici razmišljati kroz prizmu Sokratova pitanja: „Što moram učiniti?“ te pronaći odgovor u glasu vlastite savjesti.²³

Stoga zaključujem, da bi nastajanje političkih skandala bilo u silaznoj putanji, potrebno je da svatko tko obnaša političku dužnost, tko je dio političkog i upravnog svijeta pojedine zemlje, svoje zvanje i profesiju shvati kao dio sebe, te da ju obnaša profesionalno, nepristrano, odgovorno i pravedno, unatoč izazovima na koje pojedinac nailazi u svom radu, jer u konačnici građani su ti koji bi trebali bit u centru pozornosti, a ne skandali.

²³ K. Grubišić, G. Marčetić, S. Zrinščak, R. Manojlović Toman, *Etika i javna uprava*, Zagreb, 2022., str. 164.

LITERATURA

K. Grubišić, G. Marčetić, S. Zrinščak, R. Manojlović Toman, Etika i javna uprava, Pravni fakultet u Zagrebu, Zagreb, 2022.

G. Marčetić, (2013). Etički kodeksi i etika javnih službenika, Hrvatska i komparativna javna uprava, 2013.

J. Kregar, G. Marčetić, K. Grubišić, Etika u politici i javnoj upravi, Zagreb, 2016.

T. Bacanović, Normativna etika, Institut za filozofiju, Zagreb, 2018.

B. Brujić, Etika i izgradnja svijeta, u: Politička misao, god. 47, br. 3, 2010.

A. Pažanin, Globalizacija i politika, u: Politička misao, god. 46, br. 1, 2009.,

INTERNETSKE STRANICE

Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. *Leksikografski zavod Miroslav Krleža*, 2021.

<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=49240>

Službena stranica Europske unije <https://european-union.europa.eu>

Wikipedija, slobodna enciklopedija <https://hr.wikipedia.org/wiki>

Jutarnji list <https://www.jutarnji.hr/vijesti/svijet/komisija-zataskava-najveci-ursulin-skandal-kazu-da-su-njezini-sms-ovi-koje-je-slala-direktoru-pfizera-nebitni-15216335>

Dnevnik.hr <https://www.jutarnji.hr/vijesti/svijet/komisija-zataskava-najveci-ursulin-skandal-kazu-da-su-njezini-sms-ovi-koje-je-slala-direktoru-pfizera-nebitni-15216335>

Index.hr <https://www.jutarnji.hr/vijesti/svijet/komisija-zataskava-najveci-ursulin-skandal-kazu-da-su-njezini-sms-ovi-koje-je-slala-direktoru-pfizera-nebitni-15216335>

Tportal.hr <https://www.tportal.hr/vijesti/clanak/politicki-skandal-u-sloveniji-bog-stvorio-virus-koji-ce-sacuvati-bijelu-rasu-20201207>

<https://www.tportal.hr/vijesti/clanak/ovako-je-mesic-1992-govorio-o-jasenovcu-i-andriji-artukovicu-20170124>

Večernji list <https://www.vecernji.hr/vijesti/mesic-zbog-objavljene-snimke-podnio-ostavku-na-mjesto-pocasnog-predsjednika-saba-e-1146153>

24 sata <https://www.24sata.hr/news/skandal-u-klasicnoj-gimanziji-milanovicevu-sinu-nakon-roka-mijenjali-su-zakljucene-ocjene-846320>

Telegram.hr <https://www.telegram.hr/politika-kriminal/hzmo-istrazuje-hrpu-djelatnika-jer-su-pazite-sumanuto-ulazili-u-sustav-i-provjeravali-ramljaka/>

Izjava o izvornosti

Ja, Ela Šuler pod punom moralnom, materijalnom i kaznenom odgovornošću, izjavljujem da sam isključiva autorica završnog rada te da u radu nisu na nedozvoljeni način (bez pravilnog citiranja) korišteni dijelovi tuđih radova te da se prilikom izrade rada nisam koristila drugim izvorima do onih navedenih u radu.

**Ela Šuler, v.r.
(potpis studenta)**